

Dorota Misiejuk

Kwestia kompetencji kulturowych a tożsamość. Edukacja regionalna*

Warunkiem zachowania własnej kultury i jej trwania jest przekaz dziedzictwa kulturowego. Poczucie łączności z poprzednimi pokoleniami, oparcie w lokalnej tradycji i umiejętność jej świadomego kreowania ku przyszłości daje efekty w postaci silnej, niepodatnej na wpływy chwilowych mód czy zalewu globalnej, masowej kultury – **tożsamości kulturowej**. J. Nikitorowicz pisze: „tożsamość można określić jako spotkanie teraźniejszości z przeszłością i antycypowaną przyszłością. Poznanie samego siebie jest w świecie kultury masowej, poza tym rozumienie siebie daje szansę rozumienia innych, daje szanse integracji międzykulturowej”¹. Przekaz ten ma dotyczyć historii, żywej tradycji, folkloru i języka.

Region jest nie tylko krainą geograficzną, historyczną czy kulturową. Jest to przede wszystkim określone dziedzictwo pokoleń, pewna społeczność połączona więzią materialną i duchową. To ważna część innych wspólnot kulturowych (narodowej, europejskiej). Region jest także przestrzenią dla życia i działania – terenem kształtowania postaw, charakteru, decyzji o społecznym funkcjonowaniu jednostki, wreszcie jest zasobem do trenowania strategii przetrwania i rozwoju jednostki, kształtowania jej osobistego systemu wartości².

* Praca przygotowana w ramach grantu PBZ – KBN – 085/H01/2002; „Polskie dziedzictwo kulturowe w Nowej Europie. Kultura polska na wschodnich pograniczach: transmisja dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych.”

¹ J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001.

² Zob. A. Zellma, *Edukacja regionalna a współczesne przemiany społeczne*, „Edukacja” 2001, nr 2.

Widoczny obecnie renesans „regionalności” sprzyja ożywieniu działalności we własnym środowisku. Przekazywanie dziedzictwa kulturowego odbywa się przez przyjęcie wartości tkwiących w bezpośrednim przyrodniczym i kulturowym otoczeniu człowieka. Region jest rzeczywistością, która zakorzenia człowieka w bliskiej mu wspólnotcie, kulturze i terytorium. Związek z własnym regionem jest sprawą istotną, dlatego ważne jest pogodzenie postawy regionalizmu z postawą uniwersalizmu, które nie wykluczają się nawzajem. Kształtowanie się tych postaw – od poczucia własnej tożsamości kulturowej – do poczucia wspólnoty z innymi, szerszymi wspólnotami – pozwoli ukształtować zdolności człowieka do uczestnictwa w różnych rodzajach wspólnoty, np. europejskiej. Edukacja regionalna ma umożliwić młodym ludziom poznanie własnego dziedzictwa kulturowego, tradycji regionalnej, uwewnętrznienie wartości i treści kulturalnych, tym samym więc ukształtować i utrwalić postawy regionalne. Poznanie historii i obyczajów swojego regionu, uświadomienie sobie mechanizmów interpretacji i zmiany kultury, pozwala na integrację ze środowiskiem, daje poczucie więzi społecznej, a przez to zaspokaja poczucie bezpieczeństwa. Związek z własnym regionem, identyfikacja z określoną wspólnotą, daje młodemu człowiekowi poczucie pewności życiowej, zwracając jego uwagę na zachodzące wokół niego procesy polityczne, ekonomiczne, społeczne. Pozytywna i silna postawa regionalna ułatwia współżycie i wzajemne kontakty z innymi ludźmi, angażując do twórczego, aktywnego działania w „małej ojczyźnie” – jak pisze A. Siciński³.

Istotnym zadaniem edukacji regionalnej jest pokazywanie i możliwość przeżycia wartości tradycji i kultury regionu. Odbywa się ono poprzez przyjęcie wartości tkwiących w bezpośrednim geograficznym, przyrodniczym i kulturowym otoczeniu człowieka. Umożliwienie dzieciom i młodzieży poznania dziedzictwa kulturowego powinno odbywać się od wczesnego dzieciństwa. Należałoby je realizować na każdym etapie edukacji we współpracy ze środowiskiem rodzinnym dziecka, uwzględniając jednocześnie specyfikę regionu. Założenia programowe Ministerstwa Edukacji Narodowej sformułowane w 1995 roku stanowią⁴, iż nauczanie własnego dziedzictwa kulturowego powinno odbywać się według następujących zasad:

- nauczanie powinno wykorzystywać wspólnotę lokalną – małą ojczyznę i region do wyraźnego wskazywania i akcentowania miejscowych przy-

³ A. Siciński, *O idei społeczeństwa obywatelskiego*, „Wiedza i Życie”, 1996 nr 6, s. 34-35.

⁴ *Dziedzictwo kulturowe w Regionie. Założenia programowe*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 1995.

kładów w całym procesie dydaktyczno-wychowawczym, uwzględniając zwykły sposób wzrastania człowieka w kulturę przez najbliższe otoczenie i najwcześniejsze doświadczenie życiowe;

- pogłębienie wiedzy o specyfice własnego regionu sprzyja ugruntowaniu poczucia tożsamości narodowej. W „małej ojczyźnie” ważny jest zarówno krajobraz, architektura, kultura ludowa jak i kontakty z innymi ludźmi. Wszystko to bowiem określa sferę emocjonalną i podstawową obyczajowość człowieka;
- wyróżnienie wartości względnie autonomicznych własnego regionu przyczynia się do utwierdzenia własnej tożsamości lokalnej i prowadzi do poczucia wzbogacenia wartościami lokalnymi kultury ogólnonarodowej, co sprzyja także kształtowaniu postaw patriotycznych – ogólnonarodowych;
- wyróżnienie wartości wyraźnie zaadaptowanych z podaniem ich źródeł, w innych regionach czy nawet kręgach kulturowych powinno sprzyjać wyrabianiu poczucia współzależności i przepływu wartości kulturowych, a w konsekwencji – szacunku wobec wartości innych niż rodzinne, regionalne;
- ukazywanie udziału historycznego i teraźniejszego – kultury polskiej w budowaniu innych kultur, w tym również w kulturze globalnej oraz wpływu różnych kultur na kulturę rodzimą, a przez to także kształtowanie tolerancji wobec różnorodności i odmienności kulturowych.

Wszystkie powyższe zasady powinny prowadzić do tworzenia wspólnoty dla przyszłości poprzez skuteczne poszukiwanie własnej **tożsamości kulturowej**. Praca w tym zakresie to nie tylko zadanie dla szkoły ale jest to pole do popisu dla stowarzyszeń, muzeów itd.

Prezentowana praca powstała jako wynik projektu pedagogicznego założonego w ramach prac dyplomowych Podyplomowego Studium Pedagogiki Opiekuńczo-Wychowawczej organizowanego na Uniwersytecie w Białymstoku. Słuchaczki Studium, czynni pedagodzy z wieloletnią nieraz praktyką, poszukiwały sposobów realizacji celów założonych przez Ministerstwo. Pracując w określonych środowiskach lokalnych, poszukiwały takich rozwiązań pedagogicznych, które pozwoliłyby wychowankom, z jednej strony, na kształtowanie postaw regionalnych, a z drugiej, uświadamiałyby dzieciom kulturę jako: „całość powiązaną swoistymi sposobami myślenia, odczuwania, wartościowania, działania, mniej lub bardziej sformalizowanymi, zaakceptowanymi przez daną zbiorowość ludzką, a więc służącymi jej – jako system strukturalny i jako system symboliczny – do konstytuowania się i rozwijania w postaci zbiorowości szczególnej i wyodrębniającej się”⁵. Uświadomiłyby, że kultura jest rozwijającym się

⁵ D. Markowska, *Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1990, nr 4, Warszawa.

konstruktem, umową społeczną, uzgodnioną i dobrowolnie podzielaną, a nie jest wrodzonym atrybutem życia społecznego, który winien trwać przez pokolenia nienaruszony. Świadomość funkcjonowania kultury, zdobyta w trakcie realizacji projektów pedagogicznych, miałyby pomóc wychowankom w procesach konstruowania tożsamości kulturowej rozumianej za E. Eriksonem⁶ jako proces dynamiczny, odpowiedź na pytanie – kim jestem – opartej o dwa bieguny: subiektywną, wybraną przeszłość – tradycję kulturową i antycypowaną przyszłość – aktywne poszukiwanie rozwoju jednostkowego i społecznego w ramach zmieniającej się rzeczywistości społecznej, politycznej, kulturalnej itp.

Przedstawione projekty odpowiadają na zapotrzebowanie w rozwijaniu świadomości wielokulturowości dzieci dwóch odmiennych regionów:

- terenu pogranicza, gdzie od początków osadnictwa współżyły ze sobą grupy dzisiejszych Białorusinów, Ukraińców, Polaków, Tatarów i Żydów. Symbole kultury, elementy tradycji tych grup są do dzisiaj obecne w krajobrazie kulturowym regionu. Historia i losy regionu, polityka państwa ideologia edukacji do tej pory nie pozwalała na odkrywanie znaczeń edukacyjnych tychże walorów. System edukacji był zunifikowany, cele wychowawcze i tradycja były definiowane centralnie, wreszcie podręczniki jednolite treściowo pomijały pluralizm kulturowy i jego znaczenie w kształceniu jednostek otwartych, kompetentnych w komunikacji międzykulturowej. Nie pozwalały też na wykorzystanie wielokulturowości w procesach kształtowania tożsamości kulturowej⁷;
- teren centralny Polski, jednolity kulturowo, stanowił obszar, na którym centralistyczne programy kształcenia i wychowania, oraz ujednoczone podręczniki sprawiły, że świadomość odrębności regionalnej, lokalnej tradycji zanikła w kanonie kultury narodowej. Obserwowane efekty objawiają się silnymi postawami etnocentrycznymi, oraz niedocenianiem lokalnej tradycji i niewykorzystywaniem jej do konstruowania tożsamości kulturowej społeczności lokalnej⁸.

Odmierna przeszłość, tradycja kulturowa i doświadczenia społeczne, oraz jednolity system wychowania i kształcenia w szkołach, jedna ideologia państwa sprawiły, że wychowawcze i edukacyjne problemy, w warunkach zmiany społecznej i w obliczu konstruowania nowej Europy, są odmienne w zależności od regionu. Edukacja regionalna oparta jest bowiem na potencjale społeczno-kulturowym terenu i nie może wynikać

⁶ E. Erikson, *Childhood and Society*, London 1950; tenże, *Youth and Crises*, London 1968.

⁷ Praca doktorska Doroty Misiejuk, broniąca na Uniwersytecie w Białymstoku w 1999 roku.

⁸ Prace magisterskie prowadzone przez D. Misiejuk na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku w latach 200-2003.

wyłącznie z ideologii. Realizacja edukacji regionalnej powinna zatem korzystać z potencjału lokalnego, szkoła i nauczyciele winni pracować we współpracy z miejscowymi ośrodkami kultury, zachęcać do współpracy znaczące osoby w środowisku lokalnym czy propagować zajęcia poza budynkiem szkoły. Powinna być dostosowana do możliwości percepcyjnych dziecka i przeprowadzana metodami aktywnymi. Nauczyciel i osoby kompetentne współpracują z dzieckiem i towarzyszą mu aniżeli instruują i podają wiedzę. W procesie edukacji regionalnej podkreślenia wymaga raczej fragmentaryczność i kontekstualność interpretacji niż nacisk na uogólnianie, generalizowanie i całościowość. Idzie bowiem o to, by poprzez lokalne odniesienia dziecko było gotowe do uczestnictwa w wielu kręgach kulturowych i potrafiło odnajdować swoje „Ja społeczne” poprzez różnorodne konteksty. Edukacja regionalna wreszcie odpowiada na zapotrzebowanie tożsamości społecznej dziecka, musi rozwiązywać autentyczny problem dzieci z zakresu tożsamości społecznej⁹.

W tej pracy omówione zostały różnorodne przykłady działalności z zakresu edukacji regionalnej. Każdy z projektów jest przykładem kreatywnej interpretacji i wykorzystania potencjału społeczno-kulturowego środowiska i kształcenia postaw otwartości, zainteresowania światem. Zaprezentowane projekty odnoszą się zarówno do pracy z określoną grupą dzieci, w ramach pracy grupowej jak też mają postać programową szkoły czy przedstawione są w postaci specyficznych akcji edukacyjnych.

PROJEKT 1. Kreowanie tradycji¹⁰

Zabłudów jest niewielkim miasteczkiem, położonym 18 km od dużej aglomeracji miejskiej Białegostoku. Obecnie jego funkcja społeczna to przede wszystkim tzw. sypialnia Białegostoku. Aktualnie trudno dopatrzeć się znaczenia kulturalnego Zabłudowa dla miejscowej ludności, a wielka historia i bogactwo kulturowe miasteczka zostało w pamięci społecznej niemal zatarte. Daje się zaobserwować brak wielkich tradycji historycznych, bogatego folkloru, sławnych ludzi. To, co jeszcze w opinii lokalnych mieszkańców jest zaletą to czyste powietrze, piękne krajobrazy, ciekawe

⁹ Zob. *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, Michalewska M. T. (red.), Kraków 1999.

¹⁰ Omówienie na podstawie pracy dyplomowej J. U. Radziwońskiej, *Ziemia Zabłudowska moja małą ojczyzną*, Uniwersytet w Białymstoku, 2003.

i tajemnicze miejsca, o których miejscowi opowiadają. Podczas pracy nad przygotowaniem projektu okazało się też, że mieszkańcy piszą wiersze, malują, tańczą, bawią się w teatr – mają swoje pasje i potrafią zarazić nimi innych. Program edukacji regionalnej w szkole w Zabłudowie został opracowany w oparciu właśnie o te elementy. Poznanie i wydobywanie walorów regionu, poznanie jego mieszkańców, umiejętność dokumentowania i zaprezentowania zebranych wiadomości to główne cele naszej działalności.

Każde z podejmowanych w programie zadań kończyło się określonym „produktem” finalnym. Były to publikacje, wystawy szkolne i miejskie, prezentacje multimedialne. W czasie prac nad projektem, niejako naturalnie, edukację regionalną połączono z edukacją europejską. Europa jako kategoria kulturowa, organizm społeczny, ekonomiczny stała się wyraźniejsza, bardziej uchwytna i interesująca z perspektywy działań pedagogicznych w ramach edukacji regionalnej. Większość zadań wykonywana jest w ramach projektów, gdyż to pozwalało na włączenie do wspólnej pracy nauczycieli różnych specjalności.

W ramach prac projektu zaistniała potrzeba gromadzenia i ekspozycji informacji o regionie. Gromadzono więc „teczki tematyczne”- zbiory wycinków z prasy, wydruków z Internetu i różnych innych materiałów; gromadzono także foldery, książki, mapy, zdjęcia Białostoczczyzny i Ziemi Zabłudowskiej. Obecnie są one skatalogowane i wyeksponowane w czytelnicy. Uczniowie wykonali folder o Zabłudowie, a także w biuletynie nauczycielskim sukcesywnie ukazują się artykuły nauczycieli o regionie z perspektywy ich przedmiotów.

Niezwykle efektywną metodą zainteresowania dzieci regionem, zachęcenia ich do penetracji historii i kultury okazały się konkursy. Zorganizowano w szkole konkurs fotograficzny „Krajobraz Bogiem malowany”, gdzie zadaniem było uwzględnienie w krajobrazie zabytków małej architektury sakralnej: krzyże przydrożne, kaplice i figury oraz niezwykle miejsca otoczenia rodzinnego. Konkurs na drzewo genealogiczne swojego rodzaju pod hasłem „Każda rodzina jest jak drzewo...” wykonane w dowolnej technice i formie. Preferowana była dociekliwość w odkrywaniu zawodów, historii życia przodków. I największe dotychczasowe przedsięwzięcie jakim był konkurs „Ziemia Zabłudowska moją małą ojczyzną”. W konkursie tym brali udział uczniowie wszystkich szkół na terenie gminy Zabłudów. Celem konkursu było pogłębienie i poszerzenie wiedzy o własnym regionie, jego środowisku geograficznym, przeszłości historycznej i kulturowej, poznanie specyfiki miasta i gminy Zabłudów i perspektyw

jego rozwoju, tworzenie i gromadzenie materiałów o własnym regionie, umacnianie więzi emocjonalnej z własną miejscowością i regionem. Konkurs posiadał swoje etapy i stopnie wtajemniczenia, należało wykazać się zarówno świetną pamięcią dat i wydarzeń historycznych, znajomością obiektów architektury i miejsc przyrodniczych, ale także zdolnością zachęcenia innych do odwiedzenia miasta.

Poprzez wystawy i spotkania z ciekawymi ludźmi, dzieci były w stanie zaobserwować jak inni internalizują wartości regionu dla swojego własnego rozwoju, jak „popchnięci” potencjałem lokalności stają się aktywni, kreatywni i społecznie ważni.

PROJEKT 2. Historia, tradycja i tożsamość¹¹

Każdą wspólnotę cechuje jakaś właściwość, swoistość, a więc odmienność od innych, czyli odrębność. Świadomość tej odrębności kształtuje się nie tylko w wyniku wspólnego zamieszkiwania określonego terenu, używania tego samego języka, wspólnie wytwarzanej kultury. Wynika ona także z posiadania wspólnej tradycji kulturowej, której wartość jest społecznie uznawana, doceniana i przekazywana z pokolenia na pokolenie. Przekaz ten, tak istotny dla zachowania tożsamości każdej zbiorowości, jest procesem trudnym i odpowiedzialnym, zwłaszcza we współczesnym świecie, gdzie naruszone zostały rządzące nim od wieków mechanizmy. Zmienił się obraz społeczności lokalnej i rodzinnej, ich relacji z otaczającym światem, a przede wszystkim gruntownym przemianom uległa świadomość zbiorowa.

Szczuczyn leży w historycznej części północno-wschodniego Mazowsza, które przez długi czas stanowiło odrębną dzielnicę Polski. Funkcjonowało przez długi czas jako miasto prywatne lokalnych wielmożów, aż w XVI wieku dostało prawa miejskie. Wtedy tak naprawdę możemy mówić o rozkwicie znaczenia tego ośrodka. Miasto to posiada bogate tradycje edukacyjne – funkcjonowało tam Kolegium Pijarów i szkoła dla panien. W przeszłości było też silnym ośrodkiem administracji, zagłębiem idei powstańczej. Niestety koleje losu nie okazały się łaskawe dla Szczuczyna i dzisiaj największymi atutami miasta są: przepiękne położenie w malowniczej dolinie Wisły i walory dziedzictwa kulturowego miasta – zabytki.

¹¹ Omówienie na podstawie pracy dyplomowej H. Szymanowskiej, *Tożsamość kulturowa ludności z perspektywy historii Szczuczyna*, Uniwersytet w Białymstoku, 2003.

Do najcenniejszych należą pijarski zespół klasztorny z przełomu XVII i XVIII wieku; najstarszy w regionie budynek murowany; ruiny nieukończonożego pałacu Szczuków; XVIII-wieczny zbór ewangelicki; cmentarz katolicki i ewangelicki z XIX wieku; drewniana remiza strażacka z końca XIX wieku.

Proces edukacji regionalnej skoncentrował się wokół historii materialnych zabytków. Zadania do zrealizowania w ramach tego projektu to budowanie świadomości i znaczenia lokalnej historii dla społecznej tożsamości jednostki, docenienie i świadomość dziedzictwa kulturowego, zakorzenienia. Za pośrednictwem studiów nad historią, architektonicznymi i artystycznymi walorami zabytków, uczniowie internalizują wartości dziedzictwa kulturowego, co daje im poczucie zakorzenienia. W tym projekcie ważne jest, aby stosować metody aktywne. Nauczyciel jest osobą, która pomaga dzieciom w interpretacji znaczeń, symboli, które dzieci zauważyły podczas wycieczki czy rysowania fragmentów budowli, odczytywania tablic pamiątkowych itp. Pomoc nauczyciela okazała się też niezbędna w osadzeniu lokalnych wydarzeń historycznych w przestrzeni historii kraju czy Europy, natomiast bardzo ważne jest by cele realizowane były przez samodzielne działania dzieci.

PROJEKT 3. Dziedzictwo regionu – korzenie wartości uniwersalnych¹²

Następny projekt z zakresu edukacji regionalnej został oparty o twórczość i działalność Adama Chętnika. Dotyczy regionu Mazowsza i grupy etnograficznej nazywanej Kurpiami.

Adam Chętnik działał na rzecz rozwijania świadomości Kurpiów, ochrony kultury materialnej i duchowej. Pozostawił po sobie ogromne zbiory etnograficzne i wielką spuściznę literacko-publicystyczną. Dokonania A. Chętnika, wielkiego znawcy i miłośnika kultury i ziem mazowieckich, poety, pisarza, publicysty, etnografa i działacza społecznego, stanowią osnowę i podstawowy materiał, wokół którego kreowany jest proces edukacji regionalnej. Właśnie wokół dzieł i dziedzictwa pozostawionego następnym pokoleniom rozgrywa się projekt edukacji regional-

¹² Omówienie na podstawie pracy dyplomowej B. Kaczyńskiej, *Kształtowanie tożsamości kulturowej Kurpiowszczyzny postaci Adama Chętnika*, Uniwersytet w Białymstoku, 2003.

nej. Prowadzony był we współpracy ze Związkiem Kurpiów w Ostrołęce. Dzieci angażowano przede wszystkim do interpretacji znaczenia i wartości elementów kultury Kurpiów. Przez organizowanie i odtwarzanie tradycyjnych obrzędów, interpretacje legend kurpiowskich, baśni, poezji ludowej i pieśni dzieci miały szansę dotrzeć do wartości uniwersalnych, spojrzeć na życie i trwanie Kurpiów z perspektywy wartości ogólnoludzkich.

PROJEKT 4. Regionalizm i wielokulturowość¹³

Pogranicze Polski północno-wschodniej charakteryzuje się pluralizmem kulturowym. Od wieków w Gródku, jednym z najstarszych ośrodków osadniczych na terenie dzisiejszej Białostoczczyzny, egzystowały koło siebie trzy wielkie etnosy: Żydzi, Polacy i Białorusini. Dzisiaj, zasadniczo, żyją tutaj reprezentanci dwóch kultur. Jest to silny ośrodek życia kulturalnego Białorusinów. Na przestrzeni historii, kontakty międzygrupowe, przechodziły swoje losy. Nie zawsze były to kontakty równorzędne, oparte na współpracy, tradycje poszczególnych grup nie były bogactwem wszystkich. W projekcie pedagogicznym postanowiono sobie za cel zapoznanie dzieci z odmiennymi tradycjami sąsiadów, oraz uwrażliwienie ich na wartość wielokulturowości. W wypadku tego projektu samo miasto stało się terenem, swoistym laboratorium dla zdobywania doświadczeń przez dzieci, kształtowania wrażliwości kulturowej i trenowania umiejętności odczytywania kodów kulturowych i zapoznawania się z tradycją sąsiadów. Program edukacji regionalnej został implementowany w wychowawczy plan szkoły i sukcesywnie przez cały rok, zgodnie z tradycją trzech wspomnianych grup, dzieci na wycieczkach, poprzez konkursy, spotkania z ciekawymi ludźmi itp. realizowały zadania dzień po dniu. Z czasem dzieci zaczęły postrzegać świadomie wielokulturowość Gródka i traktować jako zaletę. Widziały różnice kulturowe i wartościowały je pozytywnie. Postrzegały swoich kolegów nie tylko jak osoby, które się lubi lub nie, ale jak osoby posiadające swoje odrębne tradycje – ważne dla nich, aż wreszcie zaczęły się zastanawiać nad kategorią wspólnego dziedzictwa Gródka.

¹³ Omówienie na podstawie pracy dyplomowej E. Bielawskiej, *Wielokulturowość gminy Gródek w pracy Publicznego Gimnazjum w Gródku*, Uniwersytet w Białymstoku, 2003.

PROJEKT 5. Tradycyjne rzemiosło a współczesność¹⁴

Problematykę regionalną wprowadzono do programu kształcenia ogólnego, w formie ścieżki edukacyjnej rozumianej jako „zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu wychowawczym”. Problematyka regionalizmu i dziedzictwa określona została jako moduł pomiędzy wychowaniem do życia w rodzinie a wychowaniem patriotycznym i obywatelskim. Wyraźnie wskazuje ona na wzajemne związki oraz pożądaną ciągłość w pracy wychowawczej. Projekt, który przedstawiam dotyczy wycieczki szkolnej do miejsc, gdzie kultywowane jest tradycyjne rzemiosło. Możliwość spędzenia aktywnie dnia w gospodarstwie, gdzie od pokoleń mieszkańcy zajmują się tradycyjnym rzemiosłem, a cała wieś słynie z bogatej tradycji, możliwość rozmowy, samodzielnie podejmowane próby pracy, stanowi doskonałe podłoże do kształtowania wizji przenoszenia tradycyjnych rzemiosł na język świata współczesnego, stanowi jedną z pierwszych lekcji o rzemiośle i ekonomii.

W okresie międzywojennym na terenach Sokólszczyzny dało się zaobserwować ożywienie gospodarcze i nastąpił rozkwit tradycyjnego rzemiosła w formie przemysłu domowego. Wyspecjalizowani wiejscy rzemieślnicy zaczęli masowo wyrabiać na rynek lokalny przedmioty potrzebne w gospodarstwie domowym. Ukształtowały się wsie – ośrodki specjalizujące się w produkcji jednego bądź kilku rodzajów przedmiotów. Na wspomnianych terenach mieszkańcy poszczególnych wsi trudnili się: kołodziejstwem, bednarstwem, łyżkarstwem i itp. Wśród rzemiosł, wymagających wiedzy i warsztatu należy wyróżnić garncarstwo i kowalstwo. Dzisiaj obserwuje się niejako renesans zainteresowania tradycyjnymi rzemiosłami, tak samo jak lokalnymi jarmarkami.

Miejscem, gdzie w ramach edukacji regionalnej wyjeżdżają dzieci jest Czarna Wieś Kościelna. Ta zwykła robotnicza osada, położona w środku Puszczy Knyszyńskiej ma przebogatą historię związaną z osadnictwem, i gospodarką. Przechodziła burzliwe losy osad na pograniczu i rozgrywały się tam wydarzenia historyczne na miarę swojego położenia. Poprzez historię miejscowości uczniowie „dotykają” historii narodów na pograniczu, historii tworzenia się państwowości. Historia Czarnej Wsi jest także

¹⁴ Omówienie na podstawie pracy dyplomowej E. Wiater, *Edukacja regionalna na przykładzie ginących zawodów – garncarstwa i kowalstwa w Czarnej Wsi Kościelnej*, Uniwersytet W Białymstoku, 2003.

swoistym laboratorium mechanizmów ekonomicznych i ich wpływu na życie mieszkańców. Obecnie funkcjonuje tam Pracownia Garncarska Jana Kudrewicza, która jest jednym z nielicznych zakładów ceramiki ludowej w Polsce, w którym utrzymała się tradycja ręcznej produkcji typowych dla tych terenów „siwaków” oraz przepięknych doniczek.

Wynikiem tradycji rodzinnych jest też działalność kowalska Mieczysława Hulewicza. Niestety z powodu zmian w produkcji rolniczej, nie używa się do prac polowych koni, nie kuje już koni, nie wykuwa się już lemiesz, ale za to wyrabia przepiękne kowalskie elementy wystroju wnętrz. Opierając się na lokalnej tradycji i estetyce przydrożnych krzyży czy ozdobnych zawiasów, klamek itp. w kuźni powstają cenione, stosowane do dekoracji współczesnych wnętrz wyroby kowalskie. Na podwórku gospodarstwa M. Hulewicza dzieci mogą zapoznać się z efektami pracy rzemieślnika, mogą też omówić cechy tradycyjnego wzornictwa. Gospodarz zaprasza uczniów do kuźni, gdzie opowiada o tradycjach rodzinnych i własnej pasji tworzenia, która zrodziła się z dziedzictwa. Następnie pan Hulewicz proponuje dzieciom wspólną pracę i wykuwanie podkówek na szczęście. Podobnie rzecz się rozgrywa w gospodarstwie garncarza.

W regionie istnieją jeszcze inne miejscowości, gdzie pracują i tworzą ludowi rzemieślnicy. Każdy z nich chętnie współpracuje z nauczycielem w organizowaniu zajęć dla dzieci. Należy podkreślić, że taka wycieczka zawsze jest przygotowana. Dzieci zapoznają się uprzednio z przykładami wytworów rzemieślniczych, tradycyjnymi wzorami itd. W czasie wycieczki są więc w stanie oceniać różnicę między tradycyjnym wzornictwem a nowymi elementami w kulturze. Spotykając się z rzemieślnikami widzą siłę tradycji w rozwoju własnych zainteresowań twórców, зараżani są pasją i widzą twórczość. Obserwują też mechanizmy rynkowe i ekonomiczne, wtedy kiedy twórcy opowiadają o lepszych i gorszych czasach o specjalnych zamówieniach, pojawiających się modach, czy jak w przypadku kowala o kreowaniu społecznych potrzeb i poszukiwaniu niszy w obszarze zdawałoby się zupełnie wymarłego rzemiosła.

PROJEKT 6. Smaki i zapachy. Tradycje kulinarne regionu¹⁵

Celem tego projektu było spojrzenie na różnorodność kulturową regionu przez pryzmat tradycji i zwyczajów kulinarnych panujących w regionie. Kuchnia bowiem z jednej strony pozwala zapoznać się z odmiennością kulturową a z drugiej strony jest elementem integrującym, jej język pozwala na porozumiewanie się bez barier. Organizowano tradycyjne biesiady z kuchnią każdej z grup kulturowych regionu. Zapraszano gości, osoby kompetentne, reprezentantów tych kultur, którzy snuli opowieści o symbolach kulturowych własnej grupy, o tym jak je interpretuje, jakie to ma znaczenie. Symbole do interpretacji np. miejsce: stadnina koni jak w przypadku spotkania z kulturą Tatarów Podlasia, elementy wystroju wnętrza, np. piec, kiedy tematem była kultura Białorusinów, czy elementy zdobnicze jak tradycyjnie haftowane obrusy i elementy dekoracyjne w przypadku kultury Ukraińców Podlasia, oraz sposób zastawienia stołu i przedmioty na stole jak przygotowanie „stołu szabasowego” – kultura żydowska. Tę część pracy dzieci wykonały razem z nauczycielem przed spotkaniem. Ich zadaniem było też wynalezienie tradycyjnych przepisów i przygotowanie potraw. Zadaniem gościa było uzupełnienie wysiłków poznawania odmienności przez dzieci interpretacją z odmiennego niż one mogły przyjąć punktu widzenia. Efektem tego projektu było przede wszystkim poczucie wspólnoty, zakorzenienia w wielokulturowości, poznanie odmiennej niż własna kulturowej symboliki, oraz umiejętność przygotowywania potraw.

Znaczenie edukacji regionalnej i jej treści: wiedza o regionie, znajomość historii, świadomość tradycji sprzyja ugruntowaniu tożsamości regionalnej. Zakorzenienie młodych ludzi w tradycji lokalnej winno stać się podłożem dla postaw otwartości i akceptacji odmienności. Ma przygotować młodych ludzi do percepcji świata jako potencjału rozwoju indywidualnego i krzewić postawy kreatywnych nastawionych na przyszłość interpretacji kultury regionalnej.

¹⁵ Omówienie na podstawie pracy dyplomowej E. Ciesielskiej, *Smaki i zapachy. Tradycje kulinarne naszego regionu*, Uniwersytet w Białymstoku, 2002.

Edukacja regionalna winna stać się nie tylko przygodnie podejmowaną inicjatywą czy innowacją a powinna znaleźć swoje trwałe miejsce w idei szkoły otwartej. Do przemyślenia wydają się propozycje otwierania pracowni edukacji regionalnej, popularyzowania i kształcenie dla amatorskiego ruchu artystycznego. Z perspektywy doświadczeń projektów pedagogicznych taki sposób realizacji edukacji regionalnej wydaje się być najbardziej efektywny.

